

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 3–4 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и члапци

Још једном о глаголу <i>требати</i> : теорија, употреба и норма (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	3
Структура и значење ироничних фразама у српском језику (МИЛАН ШИПКА)	25
Два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	29
О лексичким спојевима с именицом <i>мода</i> и придевом <i>модни</i> (ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ)	39

Приказп

Милан Шипка, <i>Стандарднојезичка преиспитивања 3</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	47
Милица Радовић-Гешић, <i>Грамаћички и линвистички појмовник</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	53
Зборник <i>Језички систем и употреба језика</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ-ТОДОРОВИЋ)	57
Гордана Штрбац, <i>Дојуне комуникативних глагола</i> . <i>Синтаксичко-семантички и лексикографски опис</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	61
Марина Николић, <i>Сводни рејсјеар ијшања из српске јоворне културе:</i> <i>према језичким саветницима</i> (ИВАНА МАРИНКОВИЋ)	65

In memoriam

Милан Шипка (1931–2011) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	67
Академик Асим Пецо (27. јун 1927 – 7. децембар 2011) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	71

МИЛАН ШИПКА

(Сарајево)

СТРУКТУРА И ЗНАЧЕЊЕ ИРОНИЧНИХ ФРАЗЕМА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У овом раду обрађује се специфична скупина фразама који се употребљавају иронично. Такви су фраземи нпр. *волејти се као њас и мачка*, *слајати се као ројови у врећи*, *разумејти се (у нешто)* као *мајарац у кантипар* и сл.

Кључне речи: фразем, структура, значење, специфичности.

1. Својим карактеристичним значењем и структуром у српском језику издваја се десетак фразама које је потребно посебно размотрити, анализирати и објаснити.

1.1. Летимичним прегледом расположиве грађе забележили смо их два-наест. То су:

- *волејти се као њас и мачка* (у значењу „не волеи се“),
- *слајати се као ројови у врећи* („не слагати се“, „немогуће се сложити“),
- *осећати се као риба на сувом* („лоше се осећати“, „издасати“),
- *ухаснијти се као њчела на брису* („не ухасити се“, „не окористити се“),
- *разумејти се у нешто као мајарац у кантипар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *њровесити се као бос њо њрњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *најредовајти као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „ићи на трашке/унатраг“),
- *њрисијоји му као свињи седло* („не пристаје некое нешто“, „никако му не пристаје“),
- *сјоји (некое нешто) као њилеју сиса* („некое нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *њешко жабу у воду најерајти* („није некое тешко да учини нешто“, „лако му је“),

* Овај чланак се објављује као последњи, недовршени чланак Милана Шипке.

- *йун йара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бийи брз као рак* („бити јако спор“).

Детаљнијим прегледом сигурно би се нашао још понеки, али их у сваком случају нема много.

1.2. Овакви фраземи, као и лексеме, служе као стилско изражајно средство, чиме доприносе богатству и сликовитости језичког израза, па, иако их је мало, имају важно место не само у свакодневном говору, где се углавном јављају, него и у српском књижевном и стандардном језику у целини.

2. У дефиницији ироније стоји да је то „подругљив став или начин изражавања, за који је карактеристична духовита супротност између привидно позитивног вањског (формалног) држања и стварно негативног става који се тим држањем прикрива. Ироничан је наклон упућен човеку кога презиремо или мрзимо, иронично је суперлативно изражавање о делу које сматрамо ништетним (ништавним, јако лошим, безвредним – М. Ш.). Психолошки се иронија заснива на доживљајима контраста и зато је налазимо и у најпримитивнијим језичким срединама, из којих је као елементарно поетско средство (троп) ушла у поезију и реторику, а састоји се у употреби неког израза са значењем супротним дословноме („мудра глава“ за будалу, „херој“ за кукавицу и сл.)“ (ЕЛЗ 3 1967: 193). Иронични фраземи се уклапају у дату дефиницију, само с једним изузетком: они се донекле упућују онима којима се подругујемо, али не и онима које мрзимо. Они, дакле, имају блаже погрдно начење. То је њихова особеност на семантичком плану. Кад кажемо *воле се као йас и мачка* (у значењу „не слажу се као пас и мачка“, или *йун йара као жаба длака* (у значењу „нема уопште пара“), онда ту нема никакве мржње, па чак ни презира. То је искључиво поетско и реторичко средство које доприноси сликовитом изражавању, па, како је већ речено, има важно место у српском језику у целини. Стога, иронични фраземи заслужују да се на њих обрати посебна пажња и истакну њихове карактеристичне особине у односу према осталим примерима ироније.

2.1. Већ је речено да се ти фраземи на семантичком плану разликују од осталих примера ироније. То се огледа и у самој њиховој структури. Готово сви они су компаративни (у нашем попису само један није компаративан) и састоје се од два дела, спојена начинско-поредбеним везником *као*, од којих се ниједан од та два дела не може изоставити попут оних у редукованим фраземима, где је то могуће без икаквог утицаја на значење, па се стога у том редукованом облику најчешће и употребљавају, по чему су тако и названи. Тако се говори и пише *завући йлаву у йесак* (као ној), *йоказати коме зубе* (као звер спремна да нападне), *йојурийти на солило* (као стока), *јесити коме из руке* (као припитомљена животиња) и сл. Ови фраземи, како је већ речено, без промене значења, најчешће се употребљавају у редукованом облику изостављањем пуног облика (с оним у загради), што у ироничним није могуће.

2.2. Први део ироничних фразема (овде обележен италиком) садржи привидно позитивно (спољно), а други (означен, заједно с речцом *као* болдом) стварно негативно значење, тако да се контраст који их карактерише налази у фразему као целини. То најбоље показују наши примери:

- *волейти се као пас и мачка* („не *волейти се*“, „мрзети се“),
- *слайти се као рогови у врећи* („не слагати се“),

- *осећајџи се као рпба па сувом* („лоше се осећати“, „издисати“),
- *ухаснијџи се као пчела па брусу* („не ухаснити се“, „не окористити се“),
- *разумејџи се у нешијо као магарац у каптар* („не разумети се ни у шта“, „не знати ништо о нечему“),
- *йровесјџи се као бос по трњу* („не провести се добро“, „надрљати“),
- *найредоватијџи као рак* („не напредовати“, „назадовати“, „иђи на-трашке/унатраг“),
- *йрисијајџи коме нешијо као свињп седло* („не пристајати некоме нешто“, „никако не пристајати“),
- *стијајџи коме нешијо као пплету сиса* („некоме нешто никако не пристаје“, „не одговара му“),
- *тешко жабу у воду натерати* („није некоме тешко да учини нешто“, „лако му је“),
- *йун йара као жаба длака* („немати уопште пара“, „немати ниједне паре“),
- *бијџи брз као рак* („бити јако спор“).

3. Контраст између првог, привидно позитивног, и другог, стварно негативног значења ироничних фразема, резултат је претходног искуства заснованог на стварном контексту, па се они могу употребљавати, и често се употребљавају, и у том контексту. Тако, нпр., ако за кога знамо да се боји, да је кукавица, а обећава да ће учинити, или је траљаво учинио нешто што захтева храброст и одлучност, кажемо: „Види ти јуначине!“ У том контексту реч *јуначина* добија потпуно супротно значење – „кукавица“. По томе је значење другог дела ироничних фразема контраст или негација тврдње исказане у првом делу. И зато се та два дела не могу раздвајати. Они представљају целовиту стилску замену за реч или израз којим се иначе исказује поруга или подсмех (у неким нефразеолошким случајевима и мржња). Тако, онда, у језику, као и у стварности кукавице постају „јунаци“, што звучи сликовитије и доприноси разноликостима у изразу и сликовитом изражавању.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- ЕЛЗ 3 1967: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Матешић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Мршевић-Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глагољско-именичке синџајме у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Оташевић 2007: Ђорђе Оташевић, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд: Алма.

S u m m a r y*Milan Šipka***IRONIC IDIOMS IN THE SERBIAN LANGUAGE**

The author analyses the idioms which depict the contrast between seemingly positive appearance and atual negative meaning. Such are, for example, the idioms: *vole se se kao pas i mačka*, lit. 'They like each other just like a cat and a dog.', *slažu se kao rogovi u vreći*, lit. 'They agree with each other just like horns in a bag.', etc.